

III. Напряцювання Другого Ватиканського Собору та їх реалізація в Україні

Дарина Марціновська (Івано-Франківськ)

ТВОРЧИЙ ВНЕСОК ІВАНА ПАВЛА П У РОЗВИТОК СОБОРНОЇ ПАРАДИГМИ АДЖОРНАМЕНТО

Історія Другого Ватиканського Собору (1962-1965рр.) і теологічна та архипастирська діяльність Кароля Войтили нерозривно пов'язані між собою, бо ж саме з участі в Соборі у житті єпископа розпочався новий етап – він став одним з лідерів руху за оновлення Католицької церкви. У 1962-1963 роках єпископ Кароль Войтила брав участь у роботі 1-ї і 2-ї сесій Другого Ватиканського Собору. Саме в цей час у Римі він зустрівся з кардиналом Францом Кьонігом, одним з найбільш впливових і інтелектуальних діячів церкви у Європі. Це стало початком надзвичайно важливого зрушення в кар'єрі єпископа К. Войтили¹. У жовтні 1962 року він бере участь у роботі першої сесії Другого Ватиканського Собору як один із його наймолодших і найактивніших учасників². Наступного року під час закриття другої сесії його призначають архієпископом, митрополитом Краківським.

Популярність К.Войтили зростала на соборових засіданнях такими темпами, що при формуванні різних комісій багато їх членів просили включити до свого складу саме його. В такий спосіб К. Войтила з самого початку Собору завоював особливі позиції, що підігрівалось інтересом до нього як єпископа з далекої Польщі³. Вже від перших місяців роботи він був захоплений роботою над одним зі головних соборних документів під назвою “Пастирська

¹ Шульц Т. Иоанн Павел II. – Минск, 2000. – С.253.

² П'ятдесятиріччя II Ватиканського Собору. Люди собору // Католицький вісник. – 2012. – №1. – С.8; Див.: Великий А.-Г. Українське християнство. Причинки до історії україн. церковної думки. – Рим, 1990. – С.183.

³ Див.: Сапеляк Андрій. Українська церква на II Ватиканському Соборі. – Львів, 1995. – С.41–42.

Конституція про Церкву у сучасному світі “*Gaudium et Spes*” – “Радість і надія”⁴, де порушувалися також питання миру і війни, особливо актуальні на той час у зв’язку із так званою “Карибською кризою”. Під час роботи Собору виступи К.Войтили двічі з’являлися у плані жовтнево-грудневої сесії 1962 року. Крім того, він направив соборним отцям для розгляду два свої тексти, в яких знову майбутній папа продемонстрував широту інтересів.

У своїх виступах він говорив про складні питання літургії, у письмових пропозиціях піднімав проблеми “засобів суспільної комунікації”, оскільки, будучи молодим єпископом, що жив за “залізною завісою”, К. Войтила прекрасно розумів величезне значення доступу церкви до засобів масової інформації задля розширення і зміцнення християнства у всьому світі. Що стосується літургії, то тут майбутній папа пропонував служити меси національними мовами замість латини, причому священник повинен стояти до віруючих обличчям, а не спиною. Єпископ також висловився проти заборони використання місцевих обрядів, що особливо сильно укорінилося в африканських традиціях, бо ця заборона могла, на думку К. Войтили, відштовхувати віруючих від церкви⁵.

Впродовж всіх семи тижнів роботи третьої сесії Собору (14.09.1964 р.-21.11. 1964 р.) вже тоді архієпископ Кароль Войтила виявляв невтомну активність, ідучи кожного ранку з ентузіазмом на соборове засідання. Він виступав з питань єкуменізму, релігійної свободи і світського апостоляту, подав також власний проект конституції про завдання церкви в сучасному світі. В часі третьої сесії архієпископ був запрошений на приватну аудієнцію до тодішнього папи Павла VI, з яким підтримував теплі відносини в наступні роки і співпрацював при написанні папської енцикліки “*Humanae vitae*” (1968 р.)⁶.

Після завершення третьої сесії Собору та в часі приготування до четвертої, завершальної сесії архієпископ К. Войтила працює над “*Schema XIII*” – “Схема XIII” до “*Gaudium et Spes*” (Конституції про церкву в сучасному світі). Документ такого роду не планувався перед скликанням собору, однак ідея видання конституції про церкву в сучасному світі виникла вже в ході засідань собору. Про-

⁴ Шульц Т. Иоанн Павел II. – С.261–262.

⁵ Там само. – С.263.

⁶ Там само. – С.274.

тягом перших трьох сесій собору цей документ носив умовне найменування “Схема XIII”, згодом отримав свою нинішню назву. Головними ініціаторами його створення стали папа Іван XXIII і два кардинали: Джованні Баттіста Монтіні (що став між першою і другою сесіями папою Павлом VI) і Лео Йозеф Суененс, а також значну роль у підготовці цього документа зіграв саме архієпископ Кароль Войтила, майбутній папа Іван Павло II. “Gaudium et Spes” стала свого роду відповіддю церкви на швидкі зміни в суспільному порядку і нові виклики, які принесло XX століття, зокрема зростання атеїзму, секуляризму, поява соціалістичних країн, жахи світових воєн.

Зрештою ця конституція стала одним з найбільш суперечливих і гаряче обговорюваних документів Собору. У жовтні 1964 року на четвертому тижні роботи третьої сесії Собору була зроблена спроба виключити цей документ з порядку денного, навіть багато прихильників документа визнали, що він потребує серйозного доопрацювання. До 14 вересня 1965 року, дня скликання четвертої сесії, проект документа був підготовлений вже в новій редакції, в нього було внесено значну кількість поправок. Цей варіант і ліг в основу фінальної редакції.

Архієпископ Кароль Войтила належав до числа особливо активних симпатиків провідної ідеї аджорнаменто (осучаснення Католицької церкви та активізації її діалогу з іншими релігіями й світом, “пристосування” церкви до болючих проблем в світі, до налагодження її діалогу зі світом, до адаптації християнської віри до нових суспільних і релігійних умов), завдяки якій Собор розвинув основні віронавчальні домінанти (історичні, соціальні, економічні, філософські та релігійні аспекти), сформовані в католицизмі до Собору.

При цьому Собор відійшов від суто доктринально-катехитичного тлумачення проблем віри, що було притаманне для католицизму кінця XIX – першої половини XX ст., а натомість зробив акцент на висвітленні ролі і місця віри й релігії загалом в житті церкви й суспільства, що, за влучним висловом відомого дослідника католицизму професора Петра Яроцького, яскраво відобразило ідею ад-

жорнаменто як перехід у віронавчання Католицької церкви від “від сотеріологічного ексклюзиву до інкультурації”⁷.

Це склало основу значною мірою революційного новаторства Собору стосовно питань віри, одним із співавторів якого був і К.Войтила. Саме тому, щоб вшанувати вклад Другого Ватиканського Собору у розвиток християнської віри і у зв'язку із 50-річчям від дня його початку, папа Бенедикт XVI проголосив у Католицькій церкві “Рік віри”, котрий розпочався 11 жовтня 2012 року. При цьому понтифік особливо підкреслив роль у даному процесі архієпископа Кароля Войтили, а пізніше папи Івана Павла II⁸.

Зокрема, успіх Собору став можливим завдяки глибокому опрацюванню ідеї творчого і дієвого синтезу віри й знання, яка стала провідною ідеєю вчень пап, починаючи від Лева XIII і закінчуючи папою Іваном XXIII, особливо їхніх енциклік, в яких проголошено заклик до зміни життя і ставлення до людини на засадах віри, допомоги їй не тільки на духовному рівні – через віру, а й в соціальних і морально-етичних питаннях – через знання суспільних законів розвитку та їх християнську інтерпретацію.

Розвиваючи ці ідеї, Собор у своїх документах закріпив цілий ряд нових теологічних принципів у підходах як до навчання віри, так і до суспільних проблем, котрі хвилюють людство і які гаряче обстоював у своїх виступах на Соборі архієпископ Кароль Войтила, а пізніше – папа Іван Павло II у своїх працях й у всій своїй багатогранній діяльності. Назвемо їх коротко:

а) душпастирський принцип, котрий полягає в дотриманні церквою засади відкритості у питаннях віронавчання до проблем, викликів та потреб сучасного людства;

б) історичний принцип ознаменував відхід в трактуванні питань віри від “концепційного” (західного, а чи ж східного) типу богослов'я, а засвідчив об'єктивну теоцентричність і христоцентричність підходів до висвітлення історії становлення християнського віровчення;

⁷ Яроцький П. Дискурс аджорнаменто: від сотеріологічного ексклюзиву до інкультурації // Віра і розум – двоє крил людського духу. – К., 2001.

⁸ Bischof Klaus Küng. Brief an die Priester und Diakone zum «Jahr des Glaubens» / Klaus Küng Bischof // Kirche bunt. – №22. – 2012. – S.2–3.

в) біблійний принцип – наближення до Біблії – Святого Письма Старого і Нового Завіту задля досягнення істинної теоцентричності у розумінні правд віри та їх богонатхненності;

г) патристичний принцип – трактування вчення Отців церкви (в рівній мірі західних і східних) як упривілейованих свідків життя та розвитку Христової церкви і її творців через широке їх цитування і посилання на їх навчання (особливо – на отців грецьких), як виразників вселенського характеру церкви і її навчання віри;

г) антропоцентричний принцип – відкритість церкви до сучасної людини, до її природи, потреб і проблем задля її спасіння і допомоги їй у формуванні аргументованої раціональної віри в умовах сучасної цивілізації з її викликами, змінами та проблемами;

д) екуменічний принцип, який передбачає широкий діалог в питаннях віри не лише з християнами-некатоликами, але й з нехристиянами задля їх спасіння через пошанування їх віронавчальних істин, моральних і релігійних цінностей, як критеріїв істинності й святості релігій;

е) принцип неосудження і толерантності в діалозі, базований на христоцентричній природі християнської віри і на відході від формули “анафема” (викляття і засуду незгідних із рішеннями Собору) та односторонніх канонічних висновків і дій⁹.

Завдяки цим принципам Другий Ватиканський Собор своїми рішеннями дав велику науку і надію людству на майбутнє в розв’язанні суспільно-релігійних проблем і подолання актуальних викликів спільно зі світською владою задля добра людства, оскільки, – як сказав папа Іван XXIII, – “мимо всього, це вже велика надія, і нас втішає бачити нині Церкву, нарешті вільну від численних перепон світського характеру, яких вона зазнала в минулому, здібна нині з цього Ватиканського Собору... дати відчуті свій голос повний маєстату і величі та готовності прийти на допомогу кожному в його потребах”¹⁰.

Відтак саме гармонійний, осмислений зв’язок віри, об’явлення Божого і Учительського уряду церкви зумовив великий прорив в теології Другого Ватиканського Собору, а також цей зв’язок до-

⁹ Кияк С. II Ватиканський Собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності: Навчальний посібник. – Жовква, 2011. – С.152.

¹⁰ Überraschend, aber erhofft. 50 Jahre Zweites Vatikanum // Kirche bunt. – 2012. – №22. – S.12–13.

поміг церкві розробити суспільний план виходу з тогочасних проблем з врахуванням досвіду церкви, який, в першу чергу, багатий віронавчальним наповненням, а також і баченням суспільних проблем в царині реалізації прав індивіда, на чому часто наголошував К.Войтила в своїх теологічних працях з проблем етики¹¹.

Дані рішення Собору і час, що минув після нього, засвідчили, що Католицька церква, зокрема в особі папи Івана Павла II, не залишалась і не залишається осторонь світових подій як в пасторальному, так і віронавчальному відношенні, прагнучи дати їм оцінку і врахувати їх у своєму навчанні та в оцінках суспільно-культурних та релігійних процесів, роблячи при цьому вагомий акцент саме на питанні віри¹².

В заключному документі Другого Ватиканського Собору – “Душпастирській конституція про Церкву в сучасному світі” (“Радість і надія” – “Gaudium et spes”) проблеми доктринальної віри висвітлюються в контексті генеральної ідеї Собору – ідеї аджорнаменто – ідеї діалогу церкви зі світом, зокрема і в питаннях віри, котра у сучасному світі стоїть перед різноманітними викликами, а тому вона потребує нового погляду на Євангеліє і Об’явлення Боже. Цей новий погляд дуже добре ілюструють наступні слова папи Івана Павла II: “Першість віри й відвага, що з неї випливає, веліли колись кожному з нас почути Божий поклик, щоб вирушити в дорогу, не знаючи, куди вона йде (пор. Євр. 11:8). Слова Божі відносяться до кожного людського покликання, яке реалізується священиком в послужі єпископу – покликання до першості у вірі й любові... Ісус Христос означає: вірність покликання Отця, відкрите серце кожної стрічної людини”¹³.

При цьому папа наголошує, що церква у сучасному світі потребує об’єктивно-реального, а не викривленого сприйняттям Божого Об’явлення, Божого Слова, адже поступ науки і техніки сьогодні яскраво відбивається навіть у літературі, фантазмагоричних пригодницьких повістях, які з більшим захопленням загал приймає у

¹¹ Войтила К. (Папа Иоанн Павел II). Основы этики // Вопросы философии. – 1991. – №1.

¹² Енцикліка Святішого Отця Івана Павла II. «Fides et Ratio» до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму.. – Київ -Львів, 2000. – С.17.

¹³ Іван Павло II. Вставайте, ходімо! – Львів, 2005. – С.162–164.

своє духовне життя, як реалії Біблії, від яких ніби прагне втекти, заховатись, позбутись відповідальності за власні вчинки.

Цю ж думку розділяє і Конституція “Радість і надія”, до якої особливо активно долучився архієпископ Кароль Войтила, акцентуючи увагу на високому покликанні людини до свободи і збереження її гідності, одним із вимірів котрої Собор визначає віру як спілкування людини з Богом, до якого вона “покликана вже від самого свого сотворення”¹⁴.

При цьому майбутній папа, який особисто пізнав особливості природи феномену віри і феномену атеїзму, активно підтримав трактування собором віри як явища, протилежним якому є явище атеїзму: “сьогодні ... не є вже чимось то незвичайним і особистим заперечувати Бога і релігію або на них не зважати, бо сьогодні нерідко це вважається начебто вимогою наукового прогресу або якогось то нового гуманізму”, що проявляється не лише в поглядах філософів, але й в літературі, мистецтві, “в гуманістичних і історичних науках”, а також і в “громадянських законах”¹⁵. Проблему атеїзму Кароль Войтила, як провідний католицький етик і мораліст ХХ століття, трактує в своїх пропозиціях до конституції як заперечення віри в Бога, що “не є чимось первісним, а радше виникає з різних причин, між якими треба причислити також критичну реакцію проти ... християнської релігії”.

При цьому собор робить досить несподіваний, але разом з тим і критичний наголос на передмовах постанови атеїзму, в якому “не малу роль можуть відіграти віруючі, наскільки вони радше затемнюють, як появляють правдиве обличчя Бога і релігії: занедбанням релігійного виховання або фальшивим викладом учення, або також недоліками свого релігійного, морального і соціального життя”¹⁶.

З поміж різновидностей атеїзму конституція виділяє постулат автономії людини, її свободи, котра бачить людину і майстром, і творцем своєї історії, що також стимулює сьогодні зростання лю-

¹⁴ Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «Gaudium et spes» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С.517.

¹⁵ Там само. – С.505.

¹⁶ Там само. – С.518.

дської гордині, а також – постулат про соціально-економічне визволення людини, на перешкоді якому стоїть релігія. При цьому церква закликає до поважного і глибокого вивчення атеїзму, а не лише його осуду і бачить “ліком на атеїзм” нове, поглиблене на науково-раціоналістичних позиціях вчення церкви та оновленого життя церкви та її членів.

Саме це посприяє формуванню “живої і зрілої віри, так вихованої, щоб вона могла побачити труднощі та їх перемогти. А віра ця повинна проявити себе плідною, проникаючи в ціле, навіть земське життя віруючих та наводити їх на правду і любов, передовсім супроти потребуючих”¹⁷.

Розвиваючи цей конструктивний підхід щодо подолання атеїзму, папа Іван Павло II впродовж усього свого понтифікату закликав до співпраці усіх людей – віруючих і невіруючих задля будівництва світу любові між людьми, яка допомагає людині зрозуміти суть її свободи.

Загалом, багатогранна діяльність папи Івана Павла II засвідчила, що папа упродовж свого понтифікату виявляв вірність рішенням Другого Ватиканського Собору і довершив їх творчий розвиток, поглиблюючи його доктринальні і морально-соціальні напрацювання, акцентуючи особливу увагу як вчений і педагог та філософ-етик на розвитку і актуалізації морально-етичного, духовного, раціонального і соціально-виховного спадку Собору.

¹⁷ Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «*Gaudium et spes*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С.520; див.: Енцикліка Святішого Отця Івана Павла II. «*Fides et Ratio*» до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму.. – Київ –Львів, 2000.